

З ІСТОРІЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ НА БУКОВИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ПІД ВЛАДОЮ РУМУНІЇ

Досліджується питання утворення та діяльності спеціалізованих судів на Буковині у складі Румунії (1918-1940 рр.). Особлива увага звертається на розвиток законодавства про спеціалізовані суди, особливості їхньої структури та судочинства. Визначається ефективність, результативність їхньої діяльності та способу розгляду справ.

Ключові слова: трудовий суд, військовий суд, адміністративний суд, прокурор, закон, юрисдикція.

Постановка проблеми. Зі здобуттям Україною незалежності значно актуалізувалося питання про встановлення тісних стосунків із сусідніми державами. Особливе місце серед них належить Румунії. Стабільність українсько-румунських відносин неможлива без об'єктивного вивчення їх історичного минулого.

Серед інших проблем наукового вивчення потребує питання про статус спеціалізованих судів на Буковині у складі Румунії (1918–1940 рр.). Інтерес до даного питання викликаний прагненням ліквідувати «білі плями», виникнення та існування яких певною мірою було пов'язане з тривалими попередніми заборонами ідеологічного характеру щодо дослідження місця Буковини у правовій системі Румунії у міжвоєнний період. Іншим чинником, який зумовив інтерес до правового минулого Буковини, стало усвідомлення необхідності відтворити об'єктивну, неупереджену картину становлення національної правової системи для визначення потенційних можливостей її подальшого розвитку.

Ступінь наукової розробки теми. На жаль, на сьогодні відсутні комплексні дослідження з питань діяльності спеціалізованих судів на Буковині у міжвоєнний період, як в українській, так і у румунській історіографії. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядаються у публікаціях румунських дослідників: Н. Пеліна [22], П. Попеску [23], Е. Тарангула [29], Н. Тірна [30] тощо. Тому основними джерелами дослідження діяльності спеціалізованих судів на Буковині у міжвоєнний період стали нормативно-правові акти та друковані засоби масової інформації того періоду («Glasul Bucovinei», «Monitorul Oficial»), архівні матеріали.

Мета статті – історико-правовий аналіз діяльності спеціалізованих судів на Буковині у міжвоєнний період під владою Румунії.

Виклад основного матеріалу. Судова система міжвоєнного періоду, яка діяла на Буковині, характеризується особливістю існування таких

спеціалізованих судів, як трудового, військового й адміністративного.

У системі румунських судових органів, які діяли на Буковині у 1918-1940 рр. особливе місце займав трудовий суд, створений з метою розвантаження румунських судів загальної юрисдикції від великої кількості скарг, пов'язаних з порушенням трудового законодавства. Їх створення розпочалось із прийняття закону про організацію трудових судів від 15 лютого 1933 р. [20]. Даним законом (ст. 74) передбачалося створення трудового суду й для Буковини у Чернівцях. Розпочав свою роботу Чернівецький трудовий суд 6 липня 1933 р. [11].

Трудові суди створювалися з метою розгляду трудових спорів між суб'єктами трудових правовідносин: роботодавцями (фізичними та юридичними особами, які використовували найману працю (ст. 5)) та найманими працівниками (ст. 7) закону про організацію трудових судів від 1933 р. До юрисдикції трудових судів належали справи, які стосувалися: трудових контрактів і договорів, питань оплати праці, часу відпочинку, стажування, відшкодування завданих збитків, припинення трудових відносин, охорони праці, соціального захисту працівників. Згідно ст. 11, трудові суди розглядали також цивільні позови, сума яких не перевищувала 50000 лей, а в окремих випадках, передбачених законодавством, розглядалися позови і на більші суми. До компетенції трудових судів також належав розгляд справ з питань порушення трудового законодавства, відповідальність за які передбачалася кримінальним законодавством. Трудові суди були підконтрольними голові трибуналу, в чій юрисдикції знаходились, і судовим інспекторам апеляційних судових палат або вищої палати касації та правосуддя Румунії.

Судді трудових судів призначалися міністерством юстиції за поданням міністерств праці, охорони здоров'я та соціального захисту. Для виконання суддівських повноважень у трудовому суді до кандидатів висувалася вимога про наявність не менше як трирічного стажу роботи на

посаді судді у судах загальної юрисдикції. Призначалися судді терміном на три роки. Головував у трудових судах суддя, який мав найвищий ранг. Він, як голова (шеф) суду, користувався всіма правами, привілеями та виконував усі обов'язки, які покладалися на голів судів загальної юрисдикції. Термін, відпрацьований у трудових судах, зараховувався до суддівського стажу. Оплата праці суддів трудового суду здійснювалася міністерством юстиції з коштів, перерахованих на утримання даних судів міністерством праці [18].

До складу Чернівецького трудового суду входило: 2 судді, 2 судові секретарі та 4 їх помічники [4, арк. 2, 4, 7]. Організація діловодства у трудових судах здійснювалася судовими секретарями та їх помічниками.

Розгляд справ трудовим судом відбувався у складі судді та засідателів. Кількість засідателів при трудових судах визначалася міністерством юстиції, а делегувалися вони від підприємств або державних установ за поданням регіональної палати праці. Із загального списку засідателів міністерствами праці, охорони здоров'я та соціального захисту визначалася необхідна кількість, передбачена в межах бюджету. Списки обраних засідателів опубліковувались у часописі румунського парламенту («Офіційному Віснику») із зазначенням адрес та категорій трудових справ, з яких вони могли бути засідателями. Засідателі призначалися терміном на три роки з правом перепризначення і були зобов'язані виконувати обов'язки до початку роботи новопризначених засідателів. Засідателями могли бути призначені тільки громадяни Румунії, які досягли 25 р., володіли державною мовою, були освіченими, відбули військову службу та відпрацювали не менше року в місцевості, на яку розповсюджувалася юрисдикція відповідного трудового суду. Засідателі трудового суду міг виконувати відповідні зобов'язання до досягнення 60 р. При призначенні засідателі для отримання можливості приступити до виконання своїх обов'язків мали скласти присягу на відкритому засіданні перед головою суду [5]. Засідателі, як і суддя, мали право ставити запитання учасникам процесу. У разі невиконання чи неналежного виконання засідателем покладених на нього законодавством зобов'язань за вмотивованим поданням голови трудового суду він міг бути оштрафований на суму від 500 до 2000 лей. Право засідателів трудових судів брати участь у здійсненні судочинства гарантувалося законом. Так, у випадку перешкоджання засідателям виконувати покладені законодавством на них повноваження їх праце-

давцями, останні могли бути оштрафовані на суму від 5000 до 10000 лей.

Трудовий суд розглядав справи у складі одного судді, як голови, та двох засідателів, які обиралися сторонами з відповідного списку, опублікованому в «Офіційному Віснику», якщо інше не було передбачено законодавством. Розгляд кримінальних справ, пов'язаних із порушенням трудового законодавства, які підпадали під юрисдикцією трудових судів, здійснювалася без участі засідателів.

Судові засідання проводилися відкрито, крім випадків, передбачених законом. Рішення у трудовому суді приймалися більшістю голосів, але у випадку неможливості отримання більшості суддя сам приймав рішення. Воно оголошувалося у день закінчення розгляду справи або не пізніше трьох днів після цього головуючим на засіданні, присутність засідателів при цьому була необов'язковою.

Головуючий на засіданні стежив за порядком під час засідання, а у випадку злісного його порушення мав право накладати штрафні санкції у розмірі від 500 до 1000 лей або позбавити волі під час того самого засідання за грубе чи особливо грубе порушення дисципліни на термін від 15 днів до трьох місяців, або від одного до шести місяців. Рішення про притягнення до відповідальності за порушення дисципліни під час судового засідання можна було оскаржити протягом трьох днів до Чернівецького трибуналу. Діяв трудовий суд у Чернівцях до встановлення тут радянської влади у червні 1940 р.

Військовий суд на Буковині був створений у листопаді 1918 р. при восьмій румунській дивізії, яка з встановленням румунської влади у краї дислокувалися в Чернівцях.

Юрисдикція військового суду з моменту створення розповсюджувалася на всі правопорушення, які могли загрожувати національній безпеці, скоєні військовослужбовцями або цивільними громадянами. Військовий суд, діючий на Буковині, враховуючи невизначеність його юрисдикції, став разом із сигуранцою (таємна поліція), жандармерією та поліцією одним з найбільш ефективних засобів стримування населення проти виявлення незгоди з діяльністю центральних і місцевих органів державної влади, про що свідчить перелік справ, які розглядалися цим судом [21, с. 2].

На момент створення військовий суд Буковини керувався кодексом військового судочинства 1875 р. (із внесеними останніми змінами до нього 28 грудня 1916 р.). Кодекс на той час морально вже застарів. Судова реформа 1924 р. обмежила компетенцію військових судів, пошири-

вши їх юрисдикцію лише на справи, в яких фігурували військовослужбовці та території, де був запроваджений стан облоги (такий стан облоги на території Буковини з невеликими перервами діяв під час усього міжвоєнного періоду) [1]. Наступні зміни у діяльності військових судів Румунії відбулись у 1937 р. Започатковані вони були прийняттям нового кодексу військового судочинства 20 березня 1937 р. З проведенням нової реформи у травні 1937 р. діючий військовий суд на Буковині був перетворений на військовий трибунал, президентом якого став Г. Крістеску [26, с. 3].

Реформа військового судочинства 1937 р. значно розширила компетенцію військових трибуналів [22, с. 206-208]. Вони отримали майже абсолютну юрисдикцію на всі види справ, навіть без запровадження військового стану при можливості трактування, що «вчинені дії» були спрямовані проти Конституції, безпеки держави і суспільного порядку [10, с. 157-158]. У 1939 р. була проведена кадрова реформа у Чернівецькому військовому трибуналі (було призначено нового президента трибуналу полковника Т. Штефанеску замість підполковника Г. Крістеску) [27, с. 1]. Більшість справ, які розглядалися Чернівецьким військовим трибуналом на Буковині у міжвоєнний період, в основному стосувалися: питань незаконного володіння зброєю [16, с. 3], дезертирства [21, с. 3], крадіжок, скоєних військовослужбовцями, невиконанням наказів патрулів [25, с. 4], бандитизму [9, с. 3], проведення комуністичної пропаганди [13, с. 4], несанкціонованих зборів громадян [12, с. 3], прояву зневаги до королівської влади [14, с. 2] та румунської мови навіть з боку іноземних громадян [15, с. 2]. Так, за звинуваченням у зневазі до румунської мови Матілда Флеш, громадянка Німеччини, була засуджена до двох місяців тюремного ув'язнення та 1000 лей штрафів Чернівецьким військовим судом.

Розгляд справ військовим трибуналом на Буковині проводився у складі головуючого, одного або двох військових суддів (засідателів, які також були військовими) та прокурора [25, с. 4]. Військові судді призначалися на невизначений термін та у будь-який момент могли бути відкликані. Робота трибуналу розпочиналася з початком судового року (з січня). Як і в інших трибуналах, це завжди проводилося дуже помпезно, за присутності представників усіх органів влади [31, с. 2; 28, с. 5].

Однією з особливостей діяльності військового Чернівецького трибуналу у міжвоєнний період є його велика перевантаженість справами. Це підтверджується статистичними даними за 1938 р., наведеними президентом Чернівецького

військового трибуналу Б. Думітреску: розглянуто 6105 справ, з яких 507 з військових питань; 257 – політичних справ, 1798 справ про образи, 1545 – про інші кримінальні злочини, 1508 справ, пов'язаних із погрозами та застосуванням насилля, 553 з порушення громадського порядку. У військовій тюрмі перебувало 1660 засуджених, з яких лише 358 військових [31, с. 2].

Чернівецький військовий трибунал діяв у Чернівцях до встановлення радянської влади у Північній Буковині у червні 1940 р. Потім він був евакуйований до м. Сучави, де наприкінці 1940 р. ліквідований.

Особливе місце в судовій системі міжвоєнної Румунії займали адміністративні суди [29, с. 179]. До зародження інституту адміністративної юстиції у Румунії причетні і буковинські юристи, серед яких Ераст Тарангул – професор юридичного факультету Чернівецького університету. Саме вони запропонували створити спеціальні адміністративні ревізійні комісії, у кожній провінції Румунії, з правом здійснення контролю за діяльністю місцевих органів публічної влади, які у 1939 р. були перетворені в адміністративні суди. Такий крок спрямовувався на розвантаження загальних судів, які були перевантажені скаргами на діяльність місцевих органів влади. Питання створення таких органів із вирішення конфліктних ситуацій, пов'язаних з діяльністю місцевих органів публічної влади викликали постійні дискусії. Противники створення органів адміністративної юстиції обґрунтовували свої погляди відсутністю у конституційних актах Румунії 1923 р., і 1938 р. норм, які б передбачали створення таких органів [23, с. 323]. Незважаючи на це адміністративні ревізійні комісії були створені в більшості з румунських провінцій (однією із перших така комісія створена на Буковині у 1923 р. [29, с. 167]). З метою надання авторитетності адміністративним ревізійним комісіям до їх складу, крім державних службовців (які з моменту призначення урівнювалися у ранзі із радниками Чернівецької апеляційної судової палати), включалися також радники апеляційних палат і трибуналів. Але, незважаючи на це, діяльність адміністративних ревізійних комісії у Румунії була малоефективною. У більшості це пов'язано із тим, що це був заполітизований орган через призначених до нього представників місцевих органів державної влади, позиція яких у більшості випадків залежала від політично домінуючої сили у державі, а не приписів законодавства.

Наступні зміни у румунському законодавстві щодо організації органів адміністративної

юстиції відбулися 20 квітня 1933 р. У першу чергу адміністративні ревізійні комісії отримали законодавчо закріплений статус органів адміністративної юстиції. Право бути призначеними до даного органу отримали особи із вищою юридичною освітою, які працювали судьями та адвокатами. Формування особового складу адміністративних палат залишилося у компетенції Ради Міністрів Румунії. Але і такі кроки не дали чіткого визначення правового статусу адміністративних ревізійних комісій, залишивши дане питання на розгляд місцевих органів влади. Так, 14 лютого 1935 р. Чернівецькою адміністративною ревізійною комісією прийнято рішення, згідно з яким вона проголошувався органом адміністративного судочинства, уповноваженим перевіряти, скасовувати, а також вносити зміни до рішень, прийнятих місцевими органами влади [29, с. 185]. У 1936 р. Чернівецька адміністративна ревізійна комісія була перейменована у адміністративну палату. У подальшому такого роду рішення прийняли й інші адміністративні палати Румунії.

Чергові зміни в організації адміністративних палат Румунії відбулися з проведенням адміністративної реформи у 1938 р. [30, с. 190]. Так було прийнято рішення законодавчо реорганізувати у Румунії діяльність адміністративних палат, діяльність яких регламентувалася нормативними актами, які часто суперечили між собою. 15 березня 1939 р. був прийнятий Закон про діяльність адміністративних палат. Даний закон наділив адміністративні палати правом здійснення судочинства, відокремивши їх від виконавчих органів, встановивши спеціальні вимоги до персоналу даних палат заборонивши діючим державним службовцям бути членами даної палати. Діяльність таких палат мала ґрунтуватися на принципах здійснення адміністративного правосуддя, розроблених для подібних органів Франції ще у 1934 р. французьким професором Бонаром [30, с. 187]. Реорганізація торкнулася й адміністративної палати діючої на Буковині (з 1938 р. Сучавська область). Розташовувалася вона у м. Чернівці, складалася із однієї секції, а її юрисдикція поширювалася на всю територію області. Адміністративна палата на Буковині складалася із президента, двох радників, одного прим-референта й одного референта (референт – помічник радника адміністративної палати) [19]. Члени даної палати призначалися королівським декретом за поданням міністра внутрішніх справ після отримання відповідних кандидатур від рекомендаційної комісії вищої адміністративної палати Румунії. Президент адміністративної палати призначався зі складу її членів при наявності двохрі-

чного стажу роботи у даній галузі. У роботі адміністративній палаті допомагали референти. Судові засідання адміністративної палати проводилися у складі двох членів та президента палати або його заступника. Рішення приймалися не менш, як двома голосами. Порядок надання відпусток і притягнення до дисциплінарної відповідальності була такою ж, як у представників судових органів апеляційних палат і трибуналів.

Згідно із вищезгаданим Законом (ст. 37), на адміністративні палати покладалося здійснення судочинства з питань, що стосувалися діяльності місцевих органів влади та прийнятих ними рішень тощо. Право оскаржити діяльність чи бездіяльність місцевих органів влади до адміністративної палати мали фізичні та юридичні особи [2, 8]. Адміністративна палата могла скасовувати повністю або частково рішення місцевих органів влади, винесені в супереч законодавству, та притягнути за такі дії до дисциплінарної відповідальності представників органів місцевої влади.

Порядок організації роботи адміністративної палати діючої на Буковині здійснювалося на тих же принципах і у формі, як у Чернівецькій судовій апеляційній палаті. Припинила свою діяльність адміністративна палата на Буковині із встановленням радянської влади у червні 1940 р.

Висновки. Крім судів загальної юрисдикції, на Буковині діяли і спеціалізовані суди (трудовий, військовий, адміністративний). Створення у липні 1933 р. трудового суду на Буковині відкрило перед мешканцями краю деякі додаткові можливості захисту гарантованих їм законодавством трудових прав, що було майже неможливо зробити раніше через переважаність загальних судів і віднесення даної категорії справ до другорядних. Військовий трибунал на Буковині, отримавши майже необмежену юрисдикцію, став гарантом узаконення діяльності каральних органів краю, зусилля яких спрямувалися на подолання антирумунських настроїв на Буковині будь-якими засобами (особливо у період королівської диктатури). Адміністративні палати були покликані здійснювати судочинство з питань, що стосувалися діяльності місцевих органів влади й управління. Вони уповноважувалися стежити за забезпеченням законності при здійсненні влади на місцях, але, зважаючи на державну політику, їх діяльність була малоефективною.

Список літератури

1. Буковинна й Марморщина увільнена від страхіть стану облоги // Час № 45, 23 падолиста 1928 р.

2. Державний архів Чернівецької області / Ф. 13, оп. 2, спр. 104, арк. 3.
3. Державний архів Чернівецької області / Ф. 284, оп. 2, спр. 1, арк. 47.
4. Державний архів Чернівецької області / Ф. 284, оп. 2, спр. 13, арк. 23.
5. Державний архів Чернівецької області / Ф. 284, оп. 2, спр. 2, арк. 19.
6. Державний архів Чернівецької області / Ф. 284, оп. 2, спр. 4, арк. 36.
7. Державний архів Чернівецької області / Ф. 284, оп. 2, спр. 9, арк. 16.
8. Державний архів Чернівецької області / Ф. 51, оп. 3, спр. 432., арк. 12.
9. Banda Sivecin in fața tribunalului militar din Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5546, 9 februarie 1939.-P. 3.
10. Bogdan A. Drept constituțional și administrativ, București, Editura ziarului Universul, 1942. – 273 p.
11. Circumscripțiile judecătoriilor de muncă, Decret № 2113 // Monitorul Oficial № 166, 22 iulie 1933.
12. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5585, 29 martie 1939.-P. 3.
13. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5587, 31 martie 1939.- P. 4.
14. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5691, 11 august 1939.- P. 2.
15. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5735, 6 octombrie 1939.- P. 2.
16. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5817, 21 ianuarie 1940.-P. 3.
17. Lege pentru organizarea judecatorească// Monitorul Oficial № 192, 20 august 1938, p – 1.
18. Lege privitoare la numirea magistrațelor de la judecătoriile de muncă, Decret № 991 din 1933 // Monitorul Oficial № 83, 8 aprilie 1933.
19. Legea de organizare a curților administrative // Monitorul Oficial № 63, 15 martie 1939.
20. Legea pentru înființarea și organizarea jurisdicției muncii, Decret №. 341/933 // Monitorul Oficial №38, 15 februarie 1933.
21. O judecată // Glasul Bucovinei № 606, 2 ianuarie 1921.- P.-2.
22. Pelin N. Noul Cod al Justiției militare // Pagini juridice № 9 – 10, aprilie – mai 1937.- P. 206 – 208.
23. Popescu P. Contenciosul administrativ (Sub regimul vechei și noiei Constituțiuni) // Curierul Judiciar № 21, 3 iunie 1923.- P. 323 - 327.
24. Procese judecate de Tribunalul Militar // Glasul Bucovinei № 5921, 2 iunie 1940.-P. 3.
25. Procesele judecate de tribunalul militar din Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5524, 12 ianuarie 1939.- P.4.
26. Sărbătoarea Justiției Militare la Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5627, 23 mai 1939.- P. 3.
27. Schimbări la tribunalul militar din Cernăuți // Glasul Bucovinei № 5590, 3 aprilie 1939.- P. 1.
28. Solemnitatea de la Tribunalul Militar // Glasul Bucovinei № 5523, 11 ianuarie 1939.- P. 5.
29. Tarangul E. Jurisdicționalizarea curților administrative din Romania // Arhiva de drept public № 2 – 4, aprilie - decembrie 1939.- P. 167 – 186.
30. Tiron N. Câteva deosebiri de competență între curțile administrative și curțile de apel ca instanțe de contencios administrativ // Arhiva de drept public № 2 – 4, aprilie - decembrie 1939.- P. 187 - 195.
31. Tribunalul Militar din Cernăuți și-a deschis noul an judecătoresc // Glasul Bucovinei № 5523, 11 ianuarie 1939.- P. 2.

Стаття надійшла до редколегії 11 березня 2014 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

I.G. Toroncuk

From the History of Bukovynian Specialized Courts under the Romanian Rule during the Inter-War Period Summary

The article under discussion deals with the problem of formation and activity of specialized courts in Bukovyna at the times of Romanian rule (1918 - 1940). Particular emphasis has been laid on the evolution of specialized courts legislature, peculiarities of the latter courts structure and jurisdiction. The article determines the efficiency of specialized courts activities, as well as the ways of considering the lawsuits.

Key words: Labour Court, Military Court, Administrative Court, prosecutor general, law, jurisdiction.

И.Ж. Торончук

Из истории специализированных судов на Буковине в межвоенный период под властью Румынии Аннотация

Исследуется вопрос образования и деятельности специализированных судов на Буковине в составе Румынии (1918-1940 гг.). Особое внимание обращается на развитие законодательства о специализированных судах, особенности их структуры и судопроизводства. Определяется эффективность, результативность их деятельности и способа рассмотрения дел.

Ключевые слова: трудовой суд, военный суд, административный суд, прокурор, закон, юрисдикция.